

ДО 200-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ О. С. ПУШКІНА

Олександр ПУШКІН

СКУПИЙ ЛИЦАР

(Сцени із Ченстонової трагікомедії: *The Covetous Knight*)

З російської переклав Олександр ГРЯЗНОВ

Сцена 1

У башті.

Альбер та Іван

Альбер. Повинен я з'явитись на турнірі
Будь-що. Іване, покажи шолом.

Іван подає шолом.

Шолом пробитий наскрізь. Неможливо
Його вдягти. Новий дістати треба.
Який удар! Проклятий граф Делорж!

Іван. І ви йому добряче відплатили:
Як вибили його ви із стремен,
Добу, як мертвий, він лежав — і, мабуть,
Іще слабій.

Альбер. А все ж немає збитків;
Нагрудник уцілів венеціанський,
А груди власні: ні гроша не варті;
І витрачатись нічого йому.
Чому шолом із нього я не зняв!
А певне б зняв, коли б не засоромивсь
Я герцога і дам. Проклятий граф!
Мені він краще б голову пробив.
Ще й одягу не маю я. Востанне
Всі лицарі сиділи у атласі
І оксамиті; в латах я один

Фаворський В. А. Скупий лицар. Ілюстрації. Кинографія. 1959 — 1961.

Багатий сам, як жид, що неодмінно
Все успадкую я.

Іван. Я говорив.

Альбер. І що ж?

Іван. Все кречче.

Альбер. От напасть для мене!

Іван. Він сам хотів прийти.

Альбер. Ну, слава богу.

Без викупу не випущу його.

Стукають у двері.

Хто там?

Входить жид.

Жид. Слуга покірний.

Альбер. А, з'явився,

Проклятий жид! Шановний Соломоне,

Заходь сюди: так ти, я чув, віднині

Не віриш в борг.

Жид. Ох, милостивий лицарю!

Клянуся вам: хотів би, та не можу.

Де гроші взяти? Втратив я усе,

Панам допомагаючи старанно.

Ніхто не платить. Вас хотів просити,

Хоч трохи повернути...

Альбер. Ах ти, скнаро!

Якби у мене гроші завелись,

Чи став би я возитися з тобою?

Не опирайся, милий Соломоне,

Давай червінці. Висипи хоч сотню,

Бо знайдемо і більше.

Жид. Де ж їх взять?

Якби я мав ті сто червінців!

Альбер. Слухай:

Не соромно тобі своїх клієнтів

- Не виручать?
Жид. Клянусь вам...
Альбер. Не клянись.
Заклада вимагаєш ти? Дурниці!
Що дам тобі в заклад? свинячу шкуру?
Коли б я міг закласти щось, давно
Продав би вже. Чи лицарського слова
Тобі, собако, мало?
- Жид. Ваше слово
Багато значить, доки ви живі.
Як талісман, воно відкрити може
Вам скрині всіх фламандських лихварів.
Але якщо його передасте ви
Мені, єврею бідному, у спадок,
Померши рано (Боже борони),
Тоді в моїх руках те слово буде
Мов ключ від скриньки, кинутої в море.
- Альбер. Невже раніше батька я помру?
Жид. Як знати? Всі ми ходимо під Богом;
Ще вчора цвів юнак, сьогодні вмер.
І ось його старці чотири сиві
На згорблених плечах несуть в могилу.
Барон здоровий. Років десять, двадцять —
Бог дасть, — а може, й тридцять проживе.
- Альбер. Ти брешеш, жиде: через тридцять років
Мені вже стукне п'ятдесят, тоді
І гроші нашо?
- Жид. Нащо гроші? Завжди
Вони людині можуть знадобитися;
Але юнак в них бачить слуг проворних
І шле їх то туди, а то сюди.
Для старика ж вони — надійні друзі;
Їх береже він, як зіницю ока.
- Альбер. О! батько мій не слуг, не вірних друзів
В них бачить, а володарів; і сам
Їм служить вірно, як алжирський раб,
Як пес на ланцюгу. В своїй конурі
Живе, п'є воду, їсть сухі шкуринки,
Всю ніч не спить, все бігає та бреше.
А золото лежить спокійно в скринях.
Мовчи! Воно послужить ще мені.
Воно іще забуде, як лежати.
- Жид. Коли барона понесуть ховати,
Проллеться більше грошей, аніж сліз.
Пошли вам Бог скоріше спадок.
- Альбер. Amen!
- Жид. А можна б...
Альбер. Що?
Жид. Та думав я, що засіб
До цього є...
Альбер. Який же засіб?
Жид. Так —
Є в мене старичок один знайомий,
Єврей, аптекар бідний...
Альбер. Теж лихвар
Такий же, як і ти? Чи він чесніший?
Жид. Ні, лицарю. Він торг веде інакший —
Готує краплі він... Могли б чудово
Допомогти.

Альбер. А зиск який від них?
Жид. У склянку із водою влить... трьох крапель досить,
В них ні смаку, ні кольору; а вип'є
Людина і без різі в животі,
Без болю, без нудоти помирає.
Альбер. Твій старичок отрутою торгує.
Жид. Так — і отрутою.
Альбер. І замість грошей
Мені відпустить в борг він склянок двісті,
За склянку по червінцю. Чи не так?
Жид. Ви смієтеся, пане, наді мною —
Ні; я хотів... можливо, ви... я думав,
Що вже барону, мабуть, вмерти час.
Альбер. Як! батька отруїть! посмів ти сину...
Тримай його, Іване! Він посмів!..
Чи знаєш ти, твоя жидівська душе,
Собако, змію! зараз на воротах
Тебе повішу.
Жид. Вибачте мені!
Я жартував.
Альбер. Іване, дай мотузку.
Жид. То ж тільки жарт. Я гроші вам приніс.
Альбер. Геть звідси!

Жид іде.

Ось до чого довела
Жадоба батька рідного! Що сміє
Пропонувати жид! Подай вина,
Мене аж трусить... Та потрібні гроші.
Біжи, Іване, за проклятим жидом,
Візьми його червінці. І сюди
Ще принеси чорнильницю. Розписку
Йому я дам. Та не веди сюди
Цього іуду. Тільки ні, постій,
Отрутою його червінці пахнуть,
Як срібники прапрадіда його.
Вина просив я.

Іван. Так нема вина —
Скінчилось вже.

Альбер. А те, яке прислав
В дарунок із Іспанії Ремон?

Іван. Я ковалю заслаблomu учора
Відніс останню пляшку.

Альбер. Пам'ятаю...
То дай води. І що це за життя!
Ні, вирішено — герцогу поскаржусь:
Можливо, він примусить зможе батька
Тримать мене за сина, не за мишу,
Народжену у льосі.

Сцена 2

Підвал.

Барон. Як молодий гульвіса, що чекає
Побачення з лукавою вдовою
Або з дівчам ошуканим, так я
Весь день хвилини ждав, коли зйду
В таємний мій підвал, до вірних скринь.

Щасливий день! Сьогодні могу я
У шосту скриню (в скриню ще неповну)
Набуту жменю золота досипать.
Помалу, непомітно, та здається,
Скарби мої зростають. Я читав,
Що якось грізний цар своєму війську
Звелів знести землі по жмені в купу,
І гроб високий виріс там — і цар
З вершини міг велично оглядати
І доли, вкриті білими шатрами,
І море, де снували кораблі.
Отак і я, приносячи по жменьці
Данину звичну в скрині, в цей підвал,
Насипав гору — з висоти її
Я оглядав усе, мені підвладне.
Чи є щось непідвладне? Наче демон
Нікчемним світом правити я могу;
Захочу — будуть зведені палаци;
У пишні і тіністі їх сади
Збіжаться німфи юрмиськом веселим;
І музи принесуть свою данину,
І вільний геній скориться мені;
Добропорядність і безсонна праця
Сумирно будуть ждати нагороди.
Я свисну, і до мене несміливо,
Покірно приповзе кривавий злодій,
Лизати буде руку і ув очі
Дивитись, щоб вловити мій наказ.
Мені усе покірне, я ж — нікому;
Спокійний я; і понад всі бажання
Я знаю міць свою: і з мене досить
Свідомості цього...

(Дивиться на своє золото.)

Не так багато,
Але скількох людських поневірянь,
Обманів, сліз, прокльонів і молитв
Це золото — вагомий представник!
Десь тут дублон... ось він. Його сьогодні
Вдова дала мені, але спочатку
Півдня перед вікном вона і діти
Навколішках стояли і молили.
Йшов дощ, і перестав, і знов пішов,
Обманщиця не рухалась; я міг би
Її прогнать, та щось мені шептало,
Що борг за чоловіка принесла
І не захоче гнити у тюрмі,
А цей? оцей приніс мені Тібо —
Як він дістався шахраю й неробі?
Украв, звичайно; може, й відібрав
Десь на дорозі, уночі, у лісі...
Якби всі сльози, кров уся і піт,
Що люди пролили за ці багатства,
Із надр земних раптово піднялись,
То був би знов потоп — я б захлинувся
В моїх підвалах вірних. Та пора.

(Хоче відімкнути скриню.)

Я кожен раз, коли збираюсь відімкнути
Цю скриню, відчуваю жар і трепет.
Не страх (о ні! кого мені боятись?)

Меч при мені: за золото мое
Булат відповідає), та росте
У серці почуття незрозуміле...
Як лікарі помітили, є люди,
Що мають насолоду від убивства.
Коли я ключ встромляю у замок,
То відчуваю те, що відчувати
Повинен вбивця, вдаривши ножем:
Приємно й страшно.

(Відмикає скриню.)

Ось моє блаженство!

(Сипле гроші.)

Ідіть, доволі вам блукати світом,
Служить потребам й пристрастям людським.
Спочиньте тут у спокої і силі,
Як сплять лише боги на небесах...
Бенкет для себе влаштувати хочу:
Над скринями по свічці запало
І всі їх відімкну, і буду сам
Дивитися на ці блискучі купи.
(Запалює свічки і відмикає скрині одна за одною.)

Царюю я! Який казковий блиск!
Моя держава сильна і покірна;
В ній щастя, в ній і честь моя, і слава!
Царюю я... та хто услід мені
Над нею прийме владу? Спадкоємець!
Шаленець, марнотратник молодий,
Розпусників охочий співбесідник!
Лиш я помру, він спуститься сюди
Під мирні й непорушні ці склепіння
Із натовпом улесливих придворних.
Ключі укравши з трупа, відімкне
Зі сміхом золотом набиті скрині;
І потечуть скарби мої в діряві,
Хоча й з атласу зроблені, кишені.
Він розіб'є посудини священні,
Напоїть він елеєм царський бруд —
Змарнує все... А на якій підставі?
Хіба мені це все дарма дісталось,
Жартуючи, немов тому гравцю,
Що виграє і золото гребе?
Хто знає, скільки стриманих бажань,
І пристрастей приборканих, і дум
В безсонні ночі й божевільні дні
Це коштувало? Може, скаже син,
Що обросло вже мохом серце в мене,
Що я не знав бажань і що мене
Ніколи совість змучена не гризла,
Звір пазуристий крає серце, совість,
Незваний гість, докучний співрозмовник,
Позикодавець грубий, клята відьма?
Від неї блідне місяць і могили
Бентежаться і мертвих висилають...
Ні, вистраждай своє багатство спершу,
А там побачим, чи захочеш, друже,
Те витрачати, що кров'ю наживав.
Якби я міг між поглядів сторонніх
Сховати свій підвал! Якби з могили
Прийти я міг, сторожовою тінню

На скрині я б сидів і від живих
Скарби мої я боронив, як нині!..

Сцена 3

В палаці.
Альбер, герцог.

Альбер. Володарю, повірте — надто довго
Терпів я сором бідності. Лиш крайність
Примусила поскаржитися вам.

Герцог. Я вірю, вірю: лицар благородний,
Такий, як ви, не звинуватить батька
Без крайності. Таких розпусних мало...
Надію майте: я усовістить
Його зумію тихо, наодинці.
Я жду його. Не бачились давно.
Він другом був іще моему діду.
Я пам'ятаю, він мене малого
Саджав, бувало, на свого коня
І покривав своїм тяжким шоломом,
Неначе дзвоном.
(Дивиться у вікно.)

Хто це там іде?

Не він?

Альбер. Так, мій володарю.

Герцог. Ідїть же
У ту кімнату. Я покличу вас.
Альбер іде; входить барон.

Бароне, радий бачить вас здоровим.

Барон. Щасливий я, володарю, що зміг
На ваш наказ з'явитись без затримки.

Герцог. Не зустрічались ми, бароне, довго.
Ви пам'ятаєте мене?

Альбер. Аякже.
Я бачу вас, як зараз. Ви були
Дитиною прудкі. Покійний герцог
Казав мені: Філіппе (він завжди
Так звав мене), що скажеш, друже? Га?
Десь через двадцять років ти та я
Перед оцим дитям дурними будем,
Це перед вами, тобто...

Герцог. Ми знайомство
Відновимо. Ви двір забули мій.

Барон. Старий я вже, володарю, старий.
Що при дворі робить мені? Вам любі
Турніри і бенкети. Я для них
Вже не гожуся. Дав би бог війну,
То зміг іще б я злізти на коня;
Ще стане сили меч старий за вас
На ворога підступного підняти.

Герцог. Бароне, нам відома вірність;
Були ви діду другом; батько мій
Вас поважав. І я вас визнаю
Хоробрим, вірним лицарем. Та сядьмо.
Ви маєте дітей?

Барон. Є син один.

Герцог. Чому його не бачу біля себе?

Вам двір наскучив, а йому годиться
В його літа бувати при дворі.

Барон. Мій син не любить світського життя;
Він має дику і похмуру вдачу —
Навколо замку він лісами бродить,
Як олень молодий.

Герцог. Оце недобре.
Але його ми привчимо негайно
До балів і турнірів. Ви пришліть
Його до мене; та призначте сину
Утримання, що личило б званню...
Ви спохмурніли щось; стомились, певне,
В дорозі?

Барон. Мій володарю, мене
Збентежили ви трохи. Перед вами
Я б не хотів зізнатися, та зараз
Я мушу розповісти вам про сина
Те, що від вас бажав би угаїть.
Володарю, на жаль, він не достойний
Ні милостей, ні вашої уваги.
Він молодість свою проводить згубно,
В низьких пороках...

Герцог. Це тому, мабуть,
Що він один. Самотня бездіяльність,
Бароне, губить молодих людей.
Пришліть його до нас, і він забуде
Ті звички, що здобув на самоті.

Барон. Пробачте, мій володарю, та справді
Не можу я погодитись на це...

Герцог. Але чому ж?

Барон. Звільніть мене, прошу...

Герцог. Я вимагаю: поясніть причину
Відмови вашої.

Барон. На сина я
Сердитий.

Герцог. Та за що?

Барон. За чорний злочин.

Герцог. У чому ж полягає злочин той?

Барон. Звільніть мене, володарю...

Герцог. Це дивно.
Чи вам за нього соромно?

Барон. Так... так...

Герцог. Та що ж зробив він?

Барон. Він... хотів мене...
Хотів убить.

Герцог. Убить! Так я до суду,
Як злодія, віддам тоді його.

Барон. Доводити не буду я, хоч знаю,
Що справді хоче він моєї смерті,
Хоч знаю те, що намагався він
Мене...

Герцог. Що?

Барон. Обікрасти.
Альбер вбігає до кімнати.

Альбер. Це брехня!

Герцог (сину). Як сміли ви?..

Барон. Ти тут! і ти посмів!..
І ти про батька міг таке сказати!..
Я, отже, перед герцогом збрехав!..

Чи я уже не лицар?
Альбер. Ви брехун...
Барон. І ще не вдарив грім, о Боже правий!
Так підніми ж, хай нас розсудить меч!
(Кидас рукавичку, син поквалливо її підіймає.)
Альбер. Спасибі, батьку! Ось твій перший дар.
Герцог. Що бачив я? Що відбулось тут шойно?
Син виклик батька сивого прийняв!
В які часи я герцогський ланцюг
Наклав на себе! Змовкніть: ви, безумче,
І ти, шалене тигреня!
(сину)

Мені

Віддайте рукавичку цю.
(Віднімає її.)

Альбер. (А parté.) А жаль.
Герцог. Так і вчепився кігтями у неї!
Ідїть і показатися не смійте
Мені на очі, доки сам я вас
Не викличу.
Альбер виходить.
А вам, нещасний старче,
Не соромно?
Барон. Пробачте, пане мій...
Стоять не можу я... мої коліна
Ослабли... душно!.. душно!.. Де ключі?
Ключі, ключі мої!..
Герцог. Помер. О Боже!
Жахливий вік, безжалісні серця!

1830

¹ На бік (франц.).

ВІД РЕДАКЦІЇ. Історія перекладання творів О. С. Пушкіна українською мовою налічує майже 170 років. Від перших перекладів, здійснених ще за життя поета («Два ворони» Л. Боровиковського, 1830; уривок з «Полтави» О. Шнигоцького, 1836; «Полтава» Є. Гребінки, 1836), впродовж багатьох десятиліть поетичні твори О. С. Пушкіна перекладались у нас частіше, ніж вірші будь-якого іншого класика світової поезії. Серед його перекладачів, зокрема, були П. Куліш, М. Старицький, Олена Пчілка, І. Франко, Б. Грінченко, П. Грабовський, В. Самійленко. М. Чернявський, В. Шурат, М. Вороний, В. Свідзинський, М. Зеров, М. Рильський, М. Драй-Хмара, П. Филипович, О. Бургарт, Леонід Гребінка, П. Тичина, М. Бажан, В. Сосюра, А. Малишко, М. Терещенко, Є. Дроб'язко, Борис Тен, В. Мисик, Д. Білоус, Ф. Скляр, О. Жолдак, Т. Масенко, Н. Забіла, Л. Первомайський, Г. Кочур, І. Вирган, І. Муратов, П. Воронько, Д. Павличко та чимало інших поетів. Природно, що за наших днів з'являються нові переклади творів великого російського поета, здійснюються спроби нового прочитання та художнього відтворення українською мовою. Нині до 200-річчя з дня народження О. С. Пушкіна «Всесвіт» друкує новий переклад Олександра Грязнова, інженера-геодезиста за фахом, поета і перекладача за покликанням.